

Podstata nemoci a zdraví

Rudolf Steiner

Působení Já v hlavě a v soustavě končetin a látkové výměny • Čtyři druhy éteru a jejich poměr k lidskému organismu a k sobě navzájem • Podstata nemoci • Ozdravující a chorobné procesy •

Fyzický proces v hlavě a jeho význam pro organismus • Umírání v průběhu celého života a vědomí Já • Já a fyzický proces • Podstata smrti • Astrální tělo a jeho vztah k nemoci, vztah éterného těla ke zdraví, fyzického těla k výživě a Já ke smrti • Vyšší bytostné články a nemoc • Fosfor a síra, arzen, antimon • Vztah chemických látek k organickým procesům člověka

Jak jsem včera řekl, budeme se zabývat člověkem s ohledem na jeho spojení se svou nadmyslovou bytostí, abychom se z tohoto hlediska podívali tentokrát na patologické a terapeutické jevy. Fyzické tělo jsme včera museli charakterizovat slovy, podle nichž je vlastní fyzické působení v člověku přítomné v podstatě jen v hlavě. Chceme-li na toto fyzické tělo nahlížet správně, musíme samozřejmě postoupit také k tomu, že budeme správně a konkrétně nahlížet na éterné tělo.

Neboť poznáme-li člověka, zjistíme, že oddělené působení fyzického těla existuje jen v hlavě. V ostatních člancích lidského organismu najdeme spíše nediferencované spolupůsobení fyzického těla s vyššími, nadmyslovými bytostnými články. V hlavě mohou nadmyslové bytostné články jako takové působit v myšlení, cítění a chtění nebo skrze ně proto, že v hlavě mají prozatím své otisky, tedy svůj éterný otisk, svůj astrální otisk a svůj jáský otisk. Ty jsou zde. Jsou tu jako otisky, jako určité obrazy nadmyslových článků. Jenom fyzické tělo nemá zatím v hlavě žádný otisk; ten si vytvoří teprve během života.

Proto má fyzické tělo v hlavě, řekl bych, čistě fyzické působení. V rámci lidské přirozenosti neexistuje v ostatních člancích žádné čistě fyzické působení.

Někteří z vás včera ovšem nerozuměli mému výroku, že Já si vytváří otisk. Já si vytváří otisk - to je věta, které porozumíte, když si ji nebudete v obvyklém smyslu vykládat příliš fyzicky. Jistě, to, co si vytváří Já jako otisk, dokud je ještě volné tak jako v samotném člověku končetin a látkové výměny, nelze zkoumat přirovnáním k sádrovému odlitku*, neboť otisk, který vytváří Já, je otiskem velmi pohyblivým. Dostanete ho dokonce lépe, když půjdete, než když budete stát. Otisk, který vytváří Já, je otiskem v silové soustavě, který se projeví, když člověk jde v celém propojení sil, a také v tom, jak se udržuje zpříma. V tom spočívá fyzický otisk Já. Otisk Já tedy nesmíte hledat v něčem, co bychom mohli přirovnat k sádrovému odlitku, nýbrž jedná se při tom o otisk v silové soustavě. A tak tomu je nakonec i v lidské hlavě, jenže v jiné silové soustavě.

Včera jsem dokonce upozornil, že se Já otiskuje v tepelných poměrech hlavy, tedy ve způsobu, jakým se hlava diferencovaně ve svých různých orgánech prohřívá. To je otisk Já. Tento otisk Já je také otiskem v silové soustavě, ovšem v tepelné silové soustavě. Já si tedy vytváří otisky nejruznějšími způsoby. Kde zatím zůstává nezávislé na jiných druzích spolupůsobení v lidském organismu, právě tam si vytváří, abych tak řekl, čistě mechanický silový otisk. Je to rovnovážný a dynamický silový otisk, který si Já vytváří s ohledem na člověka končetin a látkové výměny. To však musíme brát v úvahu, neboť člověk je skutečně také jiný podle toho, jestli stojí, jestli jde nebo jestli dokonce třeba plave. To se bohužel bere vždycky příliš málo v úvahu.

A o mnoha věcech, u nichž člověk vidí, že se z hlediska duchovní vědy berou příliš málo v úvahu, musíme říci: Na mezích, které vytyčuje současná věda, velmi zřetelně vidíme, kam už nedošla, kde se však přesto ještě nacházejí skutečnosti. - V této souvislosti mě například zajímala jedna věc, kterou chci nyní jen naznačit, postavit ji před vás, abych tak řekl, jako otázku, na kterou však během těchto přednášek nalezneme odpověď. S ohledem na jeden bod jsem si tak trochu prošel běžnou literaturu, a je velmi roztomilé, jak se člověk téměř všude dočte, že množství vdechovaného a vydechovaného dusíku se od sebe nijak zvlášť neliší. Tuto větu můžete najít skoro všude, ale není to pravda. Číselný údaj totiž ukazuje, že to není pravda a že vydechujeme více dusíku, než vdechujeme. A protože materialismus si s tímto rozdílem neví rady, tak ho prostě vymazává. S pouhým mávnutím ruky ho přechází. A takovýchto věcí

můžete v současném vědeckém dění najít velké množství. Jak říkám, chci to zatím předložit jako otázku a ještě se k té věci vrátím.

Nyní se však budu zabývat tím, co se v člověku nachází jako éterné tělo. Nuže, je zcela přirozené, že toto éterné tělo není ve své diferenciaci bráno v úvahu vědou, která je pouze fyzická. Pokud ovšem dokážete získat přesvědčení, že toto éterné tělo existuje, pak si také budete muset říci: Inu, co by se stalo, kdybychom se na fyzické tělo dívali tak, že bychom si řekli: Ale co, žaludek, srdce, játra, vždyť je to přece všechno jedno, vždyť to všechno navzájem splývá. - Co by se stalo?

Musíme ho opravdu studovat, a dnes tedy uvidíme, jak takové studium souvisí s jednou velice podstatnou představou, kterou jsme se z jiného hlediska zabývali už i na minulém kurzu, na kterou však dnes poukážeme z tohoto více duchovně-vědeckého hlediska.

Budeme-li se vůbec zabývat éterem, jehož článkem, jehož zvláštním vydělením je i lidské éterné tělo, budeme-li se zabývat éterem obecně, pak se nebude jevit (jak již víme z obecné duchovně-vědecké literatury) jako nediferencovaný, nýbrž předně se jeví jako sestávající ze čtyř druhů éteru: z tepelného éteru, světelného éteru, chemického éteru a životního éteru.

Světelný éter je výraz, který je samozřejmě vytvořen ze stanoviska vidomých lidí. Pro vidomé lidi je působení tohoto éteru zkrátka nejvíce patrné z toho, co souvisí se světlem. Jsou v něm však obsažena ještě jiná působení, která pouze ponecháváme bez povšimnutí, protože jsme většinou vidomí lidé. Kdyby lidstvo bylo ve své většině nevidomé, pak by tomuto éteru muselo dát samozřejmě jiné jméno, protože ostatní entity by vystupovaly silněji; u nevidomých to také činí.

Třetím druhem éteru je pak chemický éter. Chemický éter je ten, který působí přednostně v takzvané chemické části spektra. Mluvíme-li o chemickém éteru, není nutné, abychom si představovali, řekněme, síly působící v chemických syntézách, nýbrž síly, které jsou vůči nim vnitřně polárně protikladné. Éterné síly jsou vždy polárně protikladné vůči silám působícím ve fyzických látkách. Jestliže tedy nastane chemická syntéza, působí éterné síly analyzujícím způsobem. To znamená, že všude v syntetizujících silách jsou přítomné síly analyzující. A provádíme-li chemickou analýzu, pak se to duchovně pozorujícím člověku jeví vždycky takto: Provádíme chemickou analýzu (schematicky to teď nakreslím), to znamená, že chemicky rozkládáme látku. Éterné síly se přitom syntetizují a éterné tělo zůstane tím hutnější, právě tak, jako zůstane duševně-duchovní bytost, když člověk zemře.

Tomu, kdo (mohu-li to tak říci) provádí chemickou analýzu s duchovním pohledem, se po rozdělení látek bude přízrak chemické látky, který zůstane, jevit v o to hustější, hutnější podobě. Říkám to jen proto, abych vás přivedl k tomu, že si pod chemickými éternými silami nemáte představovat pouze chemické síly, syntetizující a analyzující síly, ale vždycky jejich protipól. A za zvláštní druh éteru pak musíme považovat životní éter, který je vlastním oživujícím prvkem ve všech organických bytostech.

Tento éter je ovšem entitou obecně přítomnou v univerzu a jako takový samozřejmě není dosažitelný přímým fyzickým nahlížením. Věda se dnes v tomto ohledu stala o něco upřímnější, než byla dřív, protože viděla, že teorie éteru přece jen nelze vytvářet na základě pouhého fyzického přístupu. Poté co jich bezpočet vytvořila, dospěla ve svém relativismu k závěru: Vůbec žádný éter neexistuje, svět je nutné vysvětlit bez éteru. To znamená, že se stala upřímnou a v Einsteinovi přiznala, že na základě fyzického pozorování se nedospěje k žádnému éteru, avšak ani k jiné metodě přístupu. Jelikož se éter pro nazírání ztratil, tak ho prostě vyloučila.

Jedná se ovšem o to, že když si něco nadsmyslového vytvoří otisk ve fyzicko-smyslovém světě, pak to, co se vyskytlo jako otisk, je dostupné pro příslušnou nadsmyslovou složku. Vidíte tedy - éter, obecný éter si vytváří otisk ve vodnatém článku lidské hlavy. Na to, co musíme považovat za vodnatý obsah mozku, se nemůžeme dívat jako na nediferencovanou vodu, nýbrž je to vnitřně proorganizované stejně, jako jsou organizované pevné články. Způsob nahlížení na člověka, podle něhož je na něj vlastně nahlíženo tak, jak je zakreslován, je ovšem velmi podivný. Pokud ho zakreslíme s játry a s žaludkem, pak je tento nákras vlastně pouze siluetou toho, co je pevně vetkáno do tekutých částí a do částí vzdušných, a kreslíme vlastně vždycky jen to, co je tady uvnitř jako malá zrnka. To není ani deset procent celého člověka. Ve skutečnosti je člověk samozřejmě zrovna tak vodní, vzdušnou a tepelnou ústrojností, díváme-li se na něj z fyzického hlediska.

Voda, respektive tekutý podíl, je v něm samozřejmě zrovna tak organizovaný jako pevný podíl. Tohle nikdy nekreslíme, když děláme anatomické nebo fyziologické nákresy. Z hlediska substance je ovšem vodnatý obsah člověka takový, že se ustavičně nachází v procesu rozplývání a obnovy. Ve formě je zadržován takříkajíc jen na okamžik, přesto je však formován. V této vodnaté části lidské hlavy najdeme tedy otisk éterného těla, takže když to schematicky nakreslím, pak musím fyzické působení, které je rozvinuté zvláště na zátylku, nakreslit takto. Prozařuje to samozřejmě celý organismus.

Vodnatou část by pak na této kresbě znázorňoval ten zbytek. Tato vodnatá část je organizovaná, je proorganizovaná; je otiskem toho, co je éterné povahy. Vždycky se jenom to, co je otiskem, stává tímto způsobem prostupným. Jelikož je oko v Goethově smyslu ve své podstatě stvořením světla, je také pro světlo prostupné. To, že oko vzniklo ze světla, není jen obraz, je to hluboká pravda. I embryologický lze sledovat, že oko je vlastně organizováno zvenčí dovnitř, a protože je organizováno světlem, je pro světlo prostupné. Celkově je však hlava člověka vzhledem ke své vodnaté ústrojnosti prostupná pro éter, protože je otiskem éteru, takže lze říci, že tady může éter hlavou procházet [viz předchozí nákres, červená šipka], aniž by byl jakkoli zadržován, aniž by byl jakkoli rušen ve svém průchodu, a může pronikat do ostatního lidského organismu.

To je něco, co lze duchovně-vědecky veskrze pozorovat. Musíme však uvést ještě jednu modifikaci. Tato část lidské hlavy je totiž náležitě prostupná jen pro tepelný a světelný éter. Zvenčí tedy může na lidskou hlavu působit jen tepelný a světelný éter. Tepelný éter nepůsobí bezprostředním ozařováním teplem; tepelný éter působí na lidskou hlavu tím, že se nacházíme v určité klimatické oblasti. Působení tepelného éteru na lidskou hlavu tedy nehleďte v tom, jestli se potíte nebo ne, nýbrž s ohledem na to, jestli bydlíte v rovníkovém pásmu, v mírném pásmu nebo v chladném pásmu. Souvislost tepelného éteru s lidskou hlavou je tedy mnohem hlubší, než je pouze vnější vztah spočívající v ozařování.

Podobným způsobem si musíme představovat také - zůstaneme-li u fyziologie (u psychologie by tomu bylo jinak, ale to se nás teď netýká) - vliv světelného éteru na lidský organismus, avšak mnohem trvalejší, než jak by tomu bylo u pouhého světelného působení, takže působení tohoto světelného éteru prochází éterným otiskem v lidské hlavě a proorganizovává celého člověka.

Nuže, jak říkám, pro tepelný a světelný éter je ústrojnost lidské hlavy prostupná. Není to řečeno úplně správně, nýbrž přibližně správně: lidská hlava je zčásti prostupná i pro chemický a životní éter. To zde však můžeme pominout, protože výsledek je přesto takový, jak ho hned naznačím. To, co je dáno jako chemický a životní éter, má takovou povahu, že je (jak můžete poznat z toho, co bylo řečeno) ústrojností hlavy odráženo. Je odráženo, ovšem prochází lidským organismem. Tím, že člověk jakožto člověk prostě žije na Zemi, je vnitřně naplňován tím, čím je životní a chemický éter.

Mohu-li to tedy tak říci, působení tepelného a světelného éteru přichází ze všech stran. Působení chemického a životního éteru směřuje přes soustavu látkové výměny a končetin nahoru proti působení tepelného a světelného éteru. Zatímco hlava člověka je, abych tak řekl, úzkostlivě organizována tak, aby vpouštěla jen stopy životního a chemického éteru, organismus látkové výměny a končetin životní a chemický éter z živlu země přímo nasává. Tyto dva druhy éteru se v člověku potkávají a člověk je organizován tak, že jeho ústrojnost vrcholí v uspořádaném rozdělování těchto dvou druhů éteru, životního a chemického éteru na jedné straně, proudícího zdola nahoru, a tepelného a světelného éteru, proudícího shora dolů, na straně druhé.

Patří k lidskému organismu, aby to, co působí shora, tedy světelný a tepelný éter, nebylo do dolní ústrojnosti organicky přijímáno jinak, než že to sem přichází právě touto cestou. Stejně tak nesmí něco jiného proudit zdola. Zvenčí tedy musí proudit světelný a tepelný éter, zdola životní a chemický éter. A tyto dva druhy éteru jsou v člověku podněcovány ke spolupůsobení prostřednictvím ústrojnosti, která musí být udržována, má-li člověk být ve své normální ústrojnosti.

Tomuto spolupůsobení porozumíme, když ve své úvaze vyjdeme na jedné straně z pohledu na lidi trpící zřetelnou podvýživou. Jestliže ve své úvaze vyjdeme z pohledu na lidi trpící zřetelnou podvýživou, bude ta věc vypadat tak, že získáme dojem, zcela imaginativní dojem, k němuž se však člověk může snadno pozvednout, když je byt' i jen velmi lehounce upozorněn na to, že existuje něco jako imaginace. Nic totiž nevyvolává tak snadno imaginace jako pohled na chorobné stavy člověka.

Nuže, budeme-li mít před sebou podvyživeného člověka, uvidíme, že jeho ústrojnost látkové výměny, tedy to, co se v látkové výměně odehrává, poutá éter, nepouští ho. Podíváte se, řekněme, na žaludek, na játra podvyživeného člověka a zjistíte, že zadržují životní a chemický éter. Poutají ho na sebe, nepustí ho, takže podvyživený člověk má nedostatek životního a chemického éteru proudícího nahoru. Tím na něho shora doléhá světelný a tepelný éter a důsledkem toho je, že jeho organismus získá podobný charakter, jaký před tím způsobovaly světelný a tepelný éter v hlavě. Celý organismus přetvoří tak, že bude jaksi příliš podobný ústrojnosti hlavy. V důsledku své podvýživy se celý člověk stane hlavou. Promění se takřikajíc jen v člověka hlavy, protože je podvyživený, a to je skutečnost, která je při studiu podvýživy neobyčejně významná.

Můžeme pozorovat člověka, který trpí opakem podvýživy. Tyto věci se ovšem projevují prostřednictvím zcela zvláštních stavů, vždycky se na ně musíme umět správně podívat. Samozřejmě se zeptáte: Co je opakem podvýživy? Inu, pro duchovního badatele je opakem podvýživy v jednom případě například to, co se nazývá měknutím mozku. Tak jako podvýživa vychází z toho, že se člověk vlastně proniká tím, co má mít jen v hlavě, co zasahuje jen do horního organismu, tak se při měknutí mozku proniká v hlavě tím, co má mít pouze v břiše, co do mozku nepatří, co patří jen do břicha a jen tam působí organizujícím způsobem. Organismus tedy zpracovává příliš intenzivně to, co přijímá v trávicím procesu. Zpracovává to příliš, dostatečně to nezadržuje, než to projde branou, jíž to vniká do hlavy. Důsledkem je samozřejmě také to, že tím, že se toho do hlavy jaksi vlévá příliš mnoho, se toho pro příslušnou lidskou ústrojnost také příliš mnoho sní.

Velmi jasně lze pozorovat také pokračování těchto věcí. Neboť to je právě významné: Chceme-li se v oblasti, o které teď mluvíme, vůbec něčeho dobrat, musíme si udělat představu o pokračování takovýchto procesů. Co vznikne potom, když tyto procesy, které jsou ve svém výchozím bodu zcela normálními procesy, jako je jídlo, trávení, zpracovávání v břiše, vylučování směrem k hlavě atd., pokračují, když přesáhnou cíl, který je jim ústrojnosti za normálních podmínek vykázaný?

U podvyživeného člověka pak v důsledku nepravidelnosti, která se objevuje tady dole, vzniká nenormální spolupráce těchto dvou druhů éteru, podobně jako u nadvyživeného člověka v důsledku nepravidelností nahoře; oba druhy éteru nespolu- působí tak, jak v lidském organismu spolupůsobit musí.

A tím, že zvenčí působící éter nesprávně spolupůsobí s éterem směřujícím zevnitř ven, vzniká toto: Každý éter, který působí zvenčí a na správném místě se nezastaví, nýbrž proniká člověka silněji, než má, je pro lidský organismus jedem, má jedovatý účinek. Můžeme tedy říci, že není-li éter na správném místě zastaven, je pro lidskou ústrojnost jedem. Musí se náležitým způsobem propojit s éterem vycházejícím zevnitř a směřujícím nahoru.

A když se zase podíváme na vnitřní éter, na ten druhý druh éteru, který působí zevnitř, má působení tohoto éteru, přesahující příslušnou míru, pro člověka celkově změkčující účinek, zatímco onen jedovatý účinek spočívá v tom, že člověk jaksi éterně ustrne, tímto účinkem se člověk roztéká. Rozlévá se v něm příliš mnoho života a příliš mnoho polárního chemického působení. Nemůže pak existovat a rozměkne. Jsou to také dvě polární působení:

jedovaté, otravující působení a působení rozměkčující. Když se na člověka takto podíváme, řekneme si: Co je vlastně člověk? - Po fyzické stránce je člověk organickou bytostí, která oba druhy éteru drží náležitým způsobem od sebe a zase je nechává spolupůsobit. Celá lidská ústrojnost je vlastně založena tak, aby oba druhy éteru nechávala náležitě spolupůsobit.

Nyní se již přibližujeme tomu, co jsem řekl: že člověk je zcela proorganizovaný. A je nabíledni, že je vnitřně diferencovaný, to znamená organizovaný i s ohledem na vodu, vzduch a teplo. Ale je diferencovaný také s ohledem na éter, ovšem tato diferenciací je diferenciací proměnlivou. Je v něm ustavičné dění, ustavičné spolupůsobení světelného a tepelného éteru na jedné straně, jdoucího shora dolů a od periferie, a životního a chemického éteru, jdoucího zdola nahoru jaksi odstředivě směrem ven. Tím pak vzniká člověk jako éterný útvar, který je vlastně přeměněným vírem, vytvářejícím se vzájemným narážení těchto dvou druhů éteru. Podobu, se kterou se tu setkáváte, je třeba chápat jako výsledek spolupůsobení obou druhů éteru.

Má jistou důležitost [udělat si] právě na základě ještě méně patrných procesů, jako jsou procesy podvýživy a nadvýživy, [představu o nemocném a zdravém člověku]. Jde však o organickou nadvýživu - člověk ještě není nadvyživený, když si pouze nacpe žaludek. Když si pak osvojí také nadměrně dobré trávení, nemusí být zdaleka tolik nadvyživený jako tehdy, když má trávicí proces narušený a ty věci nejsou zpracovávány. Nuže, musíme se pokusit vycházet z toho, co se nám nabízí, když pozorujeme tyto počáteční procesy, které ještě naprosto patří k normálním procesům člověka.

Je třeba také říci, že kdybychom nemohli onemocnět, tak bychom vůbec nemohli být lidmi, neboť onemocnění je jenom pokračováním procesů, které potřebujeme, které nutně musíme mít, je to jejich pokračování nad příslušnou míru. Zdraví je v podstatě takový stav člověka, při němž se procesy vyvolávající onemocnění a léčivé procesy nacházejí v odpovídající rovnováze. Člověk totiž není ohrožený jenom tehdy, když se projeví procesy vyvolávající onemocnění, ale i když procesy léčivé přesáhnou svůj záměr. Potom je člověk také ohrožený. Jedná se tedy o to, abychom při navození léčivého procesu nepostupovali příliš intenzivně, jinak přesáhneme onen druhý záměr: zaženeme nemoc a ona tam, kde se dostane do svého nulového bodu, přeskočí do opačného směru.

Zvláště výrazně se s tím setkáme, vidíme-li, že v dřívějších názorech lidí bylo ještě obsaženo instinktivní pojetí terapie. Myslím, že každý, kdo se tímto tématem zabýval, bude souhlasit, že ve starých kulturách tu bylo úžasné instinktivní pojetí

terapie, které pouze nemohlo být vědomě chápáno, které tu však každopádně bylo a může nám imponovat dokonce i tam, kde se s ním setkáváme v jeho úpadku, jako u dnešních divokých národů.

Jednou, a není tomu ani tak dávno, vyvolalo poněkud diletantské šťourání se v této věci značný rozruch u pánů, kteří byli v jiné oblasti, ve svém speciálním oboru neobyčejně učení. Když mezi jenskými a berlínskými učenci vypukl tento spor o druh *Pithecanthropus erectus*, namítl, jak známo, Virchow⁴ I laeckelovi⁵, že pitekanthrop, nalezený Duboisem⁶, vykazuje zřetelná zacelení kostí, které moderní lékař může vysvětlit tak, že tam byl uměle navozen léčebný proces. Byla to jedna z hlavních Virchowových námitek; Virchow na základě toho usoudil, že tento *Pithecanthropus erectus* byl léčen lékařem, a tedy že už tenkrát museli existovat lékaři - tak jako Virchow na univerzitě, že ano - kteří prováděli zevní léčbu, a pitekanthrop nemohl být mezičlánkem, protože tu člověk ještě nebyl; musel to být tedy již člověk. Bylo by také možné, že skutečný lékař léčil opici, to však nebylo přijato. Druhá strana, která se v té věci vrtala v podstatě stejně diletantsky, protože vyjádřila jen obecný pocit, řekla: Vždyť u zvířat se také vyskytují přirozená vyléčení, aniž by zasahoval člověk, a vypadají stejně jako zacelení, ke kterému došlo u pitekanropa.

Chci jen poukázat na to, jak nejasné pojmy dnes panují. O této záležitosti se hodně psalo a publikovalo na začátku devadesátých let minulého století, a na takovémto sporu učenců vidíme, jak se tyto věci dnes mohou objevovat.

Již tedy v instinktivních představách primitivnějšího lidstva nacházíme to, co bychom mohli nazývat také instinktivní terapií. A tato instinktivní terapie zplodila velmi významnou zásadu: Umění léčby nesmí být sdělováno každému nespolehlivému člověku, protože se mu při tom zároveň musí prozradit umění vyvolávání nemoci. To je zásada prvotního lékařství, která byla i morálně velmi přísně dodržována, a jedna z těch zásad, které udávají důvody, proč v příslušných učilištích byly tyto věci udržovány v určité tajnosti.

Jedná se tedy o to, že v procesech vyvolávajících nemoc máme jen pokračování toho, co musíme nutně mít ve zdravém člověku. Kdybychom nemohli onemocnět, pak bychom nemohli ani myslet a cítit. Všechno, co se nakonec duševně uplatňuje v myšlení a citění, je po organické stránce silovou soustavou, která, překročí-li příslušnou míru, vyvolává nemoc. A druhou věcí je to, že proces, který je v podstatě procesem fyzickým, probíhá jen v jedné části lidské hlavy. Tento fyzický proces, který se odehrává v lidské hlavě, je nutným průvodním jevem lidského prožitku Já. Je-li tento proces narušen, to znamená, je-li v člověku tento čistě fyzický proces překryt bujícím vitálním procesem,

potom je Já i ve vědomí jistým způsobem utlumeno. Veškeré stavy, kdy je člověk bez sebe, kdy jsou lidé slabomyslní a podobně, spočívají také v tom, co v člověku proběhlo jakožto čistě fyzické procesy - a na základě toho musí být rovněž poznávány. Samozřejmě tu kromě toho mohou být také další organické příčiny.

Nuže, to, co tu vychází z lidské hlavy a odsud vyzařuje do celého organismu, je čistě fyzický proces, který se v momentě, kdy nastane smrt, rozlije do celého organismu. Tento moment se v lidské hlavě nachází vždy, přinejmenším z něj tedy centralizujícím způsobem vychází. Pouze je paralyzován vitalizujícím procesem vycházejícím z ostatního organismu. Člověk skutečně v sobě ustavičně nese síly, které způsobují také jeho smrt, a nebyl by žádným Já, kdyby v sobě síly umírání nenesl. Člověk by si mohl přát, aby jako člověk fyzicky se pohybující po Zemi, jako fyzický člověk byl nesmrtelný, jenom by se musel zříci svého vědomí Já.

Upozorňuji na to, že pro vnější verifikaci této věci je nutné osvojit si jistou schopnost intimního pozorování, ale přesto bude velmi plodné, bude-li mnoho disertací napsáno také o tom, jaký vliv na duchovně-duševní stav člověka mají zmlazovací kúry, které proti tomu tedy pracují. Samozřejmě tím nemá být řečeno nic proti těmto zmlazovacím kúram. Ať to lidé klidně považují za dostatečné vyhovění své touze, když si o pár let mohou prodloužit své pozdní stáří, třebaže se to děje za cenu toho, že to vymění za špetku slabomyslnosti.

Avšak tyto věci - které skutečně existují a jsou jen pomíjeny, stejně jako se pomíjí větší množství dusíku, jež člověk vydechuje, oproti množství, jež vdechuje - tyto věci musí ten, kdo se chce věčně zabývat procesy nemoci a léčení, brát rozhodně v úvahu. Neboť čím víc se člověk zabývá těmito jemnostmi lidské ústrojnosti, tím víc se přibližuje poznání procesů, jež se vyskytují jako procesy chorobné a jež nejsou ničím jiným než převedením těchto jemnějších procesů v procesy hrubšího rázu. To, co jsem řekl, je jen převedením těchto jemnějších procesů v procesy hrubšího rázu.

Musíme však říci, že proti tomu, co v člověku působí jako fyzický proces, co ho jako fyzický proces prostupuje, proti tomu, dokud to jde, pracuje Já, které však je vázáno na tuto práci, na toto reaktivní působení. Proti tomuto fyzickému procesu se pracuje tak dlouho, dokud by se mohl stát příliš silným. Tento fyzický proces je tím, co má vždycky v lidském organismu umírání, co je nakonec také podstatou umírání. Když totiž fyzický proces jaksi hypertrofuje, takže již nemůže být ovládnut Já, musí se Já od fyzického těla oddělit, což může samozřejmě nastat i tím, že se na nějakém místě těla objeví nadměrné fyzické

působení a strhne s sebou i v dřívějším věku ostatní místa; takže můžeme říci, že to, čím je lidské Já, úzce souvisí s tím, čím je smrt:

Já - smrt

K nej výstižnějšímu studiu Já se nejlépe dostanete tak, že budete studovat smrt, nikoli však oním obecně neurčitým způsobem, jak si lidé smrt představují, což jim dovoluje různé věci. Vždyť tak, jak si dnes lidé představují smrt, tak by si mohli představovat také zničení nějakého stroje; jako smrt si totiž představují jen to, že se něco zastaví. Nepředstavují si reálný proces. Proto si také lidé představují smrt jako zničení nějakého stroje. Představovat si věci takto však nic neznamená; musíme totiž dojít ke konkrétnímu stavu věcí.

Smrt není skončení života, nýbrž pro člověka je smrtí to, co jsem zde rozebral, kdežto pro zvíře je smrtí něco úplně jiného. Lidé, kteří smrt člověka a zvířete považují za cosi zcela rovnocenného, jsou titíž lidé, kteří si, když najdou břitvu a břitva je pro ně totéž co nůž, začnou maso krájet břitvou, protože si řeknou „nůž jako nůž“. U jiných je zase smrt jako smrt. Jenže smrt je u člověka něco úplně jiného než u zvířete, jak jsem právě ukázal. U zvířete, kde vůbec nemáme co do činění s Já, nýbrž jen s astrálním tělem, je smrt něčím úplně jiným; smrt tady spočívá v účinku astrálního těla, které má zcela jinou povahu.

Tím, v čem jsou smrtonosné síly oslabené, v normálním *a astrální* organismu jaksi ochromené, je nemoc. Jako je smrt přičleněná *tělo* k Já, tak je nemoc přičleněná k astrálnímu tělu člověka:

astrální tělo - nemoc

V astrálním těle vlastně sídlí to, co má souvislost s chorobnými procesy. A to, co vykonává astrální tělo, se zase vtiskuje do éterného těla. Proto se pak nemoc projevuje ve svém vlastním otisku v éterném těle. Avšak éterné tělo není tím, co má s nemocí bezprostřední spojitost.

Předtím jsem vám popsal otisk tohoto nepravidelného vzájemného proudění, vzájemného působení obou druhů éteru. Avšak to, co se tu děje nepravidelně, je zase jenom účinkem astrálního těla, který se otiskuje do těla éterného. Když se na to podíváme blíže, dostaneme se zkrátka do astrálního těla. To si ještě dále rozvedeme. Potom však máme to, co působí protikladné vůči nemoci, a to je zdraví:

éterné tělo - zdraví

Zdraví si zatím raději definovat nebudeme, ale už jen z hlediska analogie tady můžete vidět něco, co bude i pro duchovní bádání stále jasnější, totiž že zdraví je přiřazeno k éternému tělu stejně, jako je nemoc přiřazena k tělu astrálnímu a smrt k Já. Léčení a uzdravování tedy znamená mít možnost působení v éterném těle proti působením vycházejícím z astrálního těla a vyvolávajícím nemoc. Abychom paralyzovali síly astrálního těla, jež představují procesy vyvolávající nemoc, musíme skutečně působit z éterného těla.

A pak tu je ještě čtvrtá záležitost. To je ta, která je jistým způsobem protikladná vůči smrti. Tady ovšem musím nejprve říci, že podíváme-li se na to zcela konkrétně, nastává smrt člověka tehdy, přejde-li celá jeho vnitřní ústrojnost natolik do fyzická, že již nelze vyvolat žádný proces vyživování, žádný zásadní proces vyživování. To je smrt stářím. Smrt stářím znamená, že člověk přestane být schopen přijímat látky do organismu. Tento jev, který lze tak málo pozorovat proto, že člověk obvykle umírá z jiných příčin dříve, než nastane onen vlastní marasmus v plném rozkvětu, lépe řečeno v plném odkvětu, v podstatě dosud nebyl zcela pozorován. Ale je to skutečně selhání výživy. Tělo již nemůže výživu plně obstarávat; stalo se na to příliš fyzickým. Polárním protikladem smrti je tedy výživa a tato výživa je v člověku přiřazena k fyzickému tělu:

fyzické tělo - výživa

Tyto věci působí zase zpětně. Výživa, která se uskutečňuje ve fyzickém těle, působí zpět na éterné tělo, a má proto zase spojitost s uzdravujícím působením. To je opět něco, co jako reakce působí zpětně na to, co vychází z astrálního těla.

Jestliže to, co jsem teď uvedl, pozorujeme bezprostředně v životě, pak to můžeme ověřit zase i z druhé strany. Když si vezmete to, co je známo z dřívějších z naší duchovní vědy, musíte tady udělat dělicí čáru:

Neboť Já a astrální tělo se zčásti, přinejmenším v ústrojnosti hlavy a dýchání, ve spánku úplně oddělují od fyzického a éterného těla. Není tomu tak u člověka látkové výměny a oběhu, kde zůstávají uvnitř. Není to řečeno přesně, řekne-li se, že Já a astrální tělo vycházejí ven. Správně by se muselo říci (a já jsem to také dříve častokrát, již před mnoha lety, naznačil), že ve spánku vycházejí Já a astrální tělo z fyzického a éterného těla v ústrojnosti hlavy, avšak v ústrojnosti látkové výměny a oběhu je tím pronikají mnohem více. Skutečně tu dochází k přeskupení.

Je to jev obdobný tomu, když se na Zemi střídají den a noc. Ani tady tomu totiž není tak, že by na celé Zemi. Nastane-li druhý stav, který pak bude sídlit v organismu látkové výměny a oběhu a který spočívá v tom, že astrální tělo s Já nedostatečně zasahují do fyzického těla, že jim tedy musíme říci: Prosím, panstvo, jen račte dále, musíte se do toho pustit, začít být v člověku aktivní - potom se bude jednat o to, že potřebujeme účinek arzeniku, který nebude přespříliš zředěný. Tím budeme působit na vtahování astrálního těla do fyzického organismu.

Pokyny, které uvádím, jsou získány ze zcela konkrétního nahlížení na člověka. Jestliže je tedy astrální tělo vnitřně příliš aktivní, takže působí příliš silně na fyzické tělo, pak pomůžeme sírou a fosforem. Jestliže astrální tělo působí nedostatečně, tedy bude-li samo v sobě příliš líné, takže éterné tělo převáží, když nemá dostatečnou odolnost proti tomu, co působí zdola, tehdy můžeme pomoci arzenem.

V působení fosforu a síry a v působení arzenu máme tedy takřikajíc dva polární protiklady. Můžeme se také dostat do situace, že si musíme říci: Inu, pouhým usměrněním na jednom a na druhém pólu to ještě není vyřízené, neboť nepravidelnost v jedné části člověka má hned protiúčinek a pokračuje v opačné nepravidelnosti v druhé části. Nepravidelnost v horním člověku se také velmi rychle projeví v nepravidelnosti v dolním člověku. A toto souznění dvou nepravidelností, to je něco, co (promiňte, není to teď výrazem pro život, nýbrž výrazem pro, abych tak řekl, klinický pohled) patří k tomu nejpůvabnějšímu. Je to vzájemné proznívání nepravidelností, kdy se tyto dvě činnosti nepotkají a příliš slabé silové působení nahoře vyvolává příliš silné působení dole, anebo příliš silné působení dole vyvolává příliš slabé působení nahoře.

Ty věci jsou polárně protikladné nejen s ohledem na polohu a směr, ale samozřejmě také s ohledem na intenzitu. Toto vzájemné působení je tím nej složitějším v lidské bytosti. Když je pochopíme, dospějeme také k poznání nutnosti vyrovnávání. Musíme zapojit síly, které člověk má, abychom vytvořili

rovnováhu mezi oběma póly. A těmto silám se pomůže působením antimonu. Působení antimonu, která dnes bývají, jak se domnívám, obvyklým vnějším lékařstvím ponechána zcela ze zřetele, však působí tak, že to dnes už lidem není úplně srozumitelné (v dřívějším dobách se to vědělo). Jejich působení spočívají v podstatě v tom, že tato působení velmi intenzivně přesouvají právě do lidského nitra a vytvářejí něco jako vyrovnávací bod.

Je vskutku neobyčejně zajímavé pozorovat opačné chování fosforu, arzenu a antimonu v souvislosti s tím, co se jejich prostřednictvím v člověku děje. To, co ve vnějším světě ve hmotě dospěje do jistého klidu, také projeví svou pravou povahu, začne-li působit v člověku. Teprve tady totiž vidíme, co tu ještě žije, zatímco zvenčí vidíme jen to, co se, abych tak řekl, vysráželo z vývojového procesu. Vidíme-li zevně arzen, vidíme vlastně konec procesu ve vnějším světě, jehož začátek vidíme v nitru člověka, takže látku, kterou pozorujeme ve vnějším světě, vlastně nikdy nepoznáme, pokud zároveň nevíme, co dělá uvnitř lidského organismu.

Vedle chemie totiž existuje také antichemie. A chemie znamená jen tolik, co znamená dívat se na bytost, která má přední a zadní stranu, pouze z jedné strany, jen zezadu. Na bytost, která má zadní stranu, se musíme podívat i zepředu, a teprve spojením těchto dvou aspektů získáme představu o celé bytosti. Jestliže se člověk na to, co žije v nějaké látce, podíval nejprve zezadu, takže uviděl tu látku, pak se na ni musí podívat také zepředu, jak působí v lidském organismu. Je třeba pěstovat nejen chemii, ale také antichemii. A teprve ze spolupůsobení chemie a antichemie vzejde poznání toho, co je skutečně základem. Nuže, dále o tom budeme mluvit zítra.

Dornach, 12. dubna 1921